

**ЕКОНОМСКА ПОЛИТИКА У ПАНЧЕВУ ЗА ВРЕМЕ ВЛАДЕ МИЛАНА
СТОЈАДИНОВИЋА (1935—1939)**

**ECONOMIC POLICY OF MILAN STOJADINović'S GOVERNMENT IN PANČEVO
(1935—1939)**

АЛЕКСАНДАР ЈЕВТОВИЋ, други разред, Гимназија „Урош Предић“ Панчево, Регионални центар за таленте „Михајло Пупин“, Панчево

НИКОЛА КОНЕСКИ, докторанд историје, истраживач — приправник на Институту за новију историју Србије, предавач и ментор у Регионалном центру за таленте „Михајло Пупин“, Панчево

РЕЗИМЕ: Овај научно — истраживачки рад бави се економском политиком у Панчеву за време владе Милана Стојадиновића од 1935. до 1939. године. Истражили смо привреду и финансије у Панчеву у претходно наведеном периоду. Циљ истраживања био је да утврдимо узроке и последице економских кретања у Панчеву у истраживаном периоду, као и да употпунимо наша истраживања из економске историје Панчева. Истраживање смо засновали на прворазредним изворима, пре свега на основу необјављене архивске грађе економске провенијенције из Архива Југославије и Историјског архива у Панчеву. Такође, користили смо и штампу. Пре свега листове *Политика* и *Панчевачка недеља*. Користили смо и релевантну литературу, највише су нам користиле књиге Бранка Петрановића и Смиљане Ђуровић.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: економија, Панчево, влада Милана Стојадиновића (1935—1939), привреда, финансије

ABSTRACT: This scientific research work deals with the economic policy in Pančevo during the government of Milan Stojadinović from 1935. to 1939. We investigated the economy and finances in Pančevo in the previously mentioned period. The goal of the research was to determine the causes and consequences of economic developments in Pančevo in the researched period, as well as to complete our research on the economic history of Pančevo. We based our research on first-class sources, primarily on the basis of unpublished archival materials of economic provenance from the Archives of Yugoslavia and the Historical Archives in Pančevo. We also used the press. First of all, the newspapers *Politika* and *Pančevačka Nedelja*. We also used relevant literature, the books by Branko Petranović and Smiljana Đurović were the most useful.

KEY WORDS: economy, Pančevo, Government of Milan Stojadinović (1935—1939), economy, finances,

УВОД

Историчар Андреј Митровић говорио је да је проучавање економске историје један од „најсадржајнијих задатака историографије“. Управо нам је претходна мисао била гесло уз помоћ које смо се кретали кроз истраживање. Тема је изабрана зато што сматрамо да су теме из економске историје запостављене у домаћој историографији, а сматрамо да завређују пажњу критичке историографије. Анкета коју смо спровели показује да 61, 62% анкетираних није знало ко је био градоначелник Панчева у периоду који истражујемо, што нам указује на слабо познавање локалне историје истраживаног периода међу људима. Предмет нашег истраживања биле су економске појаве у Панчеву за време владе Милана Стојадиновића од 1935. до 1939. године. Проучавали смо и економске појаве на нивоу државе пре доласка Стојадиновића на власт. Циљ нам је био да увидимо узроке и последице финансијске и привредне политике, као и њихов утицај на „малог човека“. Полазна хипотеза нам је била да је дошло до привредног раста у Панчеву у истраживаном периоду због политике државног интервенционизма, али да та политика није разрешила структурне проблеме локалне економије. Истраживање смо засновали на прворазредним изворима, пре свега на необјављеној архивској грађи економске провенијенције из Архива Југославије и Историјског архива у Панчеву. О томе колико нам је изворна грађа користила сведоче фусноте у нашем раду. Истакнули би смо значај фонда 65 из Архива Југославије *Министарство трговине и индустрије*, који нам је омогућио статистичко — квантитативну анализу, као и фонд 37 *Збирка Милана Стојадиновића* који нам је омогућио увид у политичку организацију. Користили смо и штампу, највише нам је користила за схватање друштвене слике коју ни смо могли схватити из докумената. Највише су нам користили листови *Политика* и *Панчевачка недеља*. Користили смо и објављене изворе као што су статистички извори, мемоар *Ni rat ni pakt* и публикацију *Socijalni arhiv*. Писало се доста о Милану Стојадиновићу, ипак његова економска политика била је у сенци прегршт радова написаних о његовој спољној политици. У нашем раду сагледали смо утицај Стојадиновића из микроисторијског угла. Књига Смиљане Ђуровић *Državna intervencija u industriji Jugoslavije 1918—1941*, била је значајна за наше истраживање јер на један аналитичко — синтетички начин уводи читаоца у политику интервенционизма. Дело Тодора Стојкова *Vlada Milana Stojadinovića 1935 — 1937* било нам је корисно за разумевање целокупне Стојадиновићеве политике у првом делу његове власти. Значајна нам је била и синтеза Бранка Петрановића *Istorija Jugoslavije 1918 — 1988*, пре свега због фактографског богатства којим обилује. Пошто теме из економске историје захтевају мултидисциплинаран приступ, као и познавање друштвене теорије користила нам је књига Питера Берка *Istorija i društvena teorija*. Књига Предрага Марковића *Beograd i Evropa 1918 — 1941: Evropski uticaji na progres modernizacije Beograda* била нам је значајна јер нам пружа увид у теорију модернизације. Осим претходно поменутог користили смо и интернет. Сама тема нашег истраживања уклапа се у *нову историју*, али метод којим смо јој приступили био је традиционално позитивистички. Циљ нам је био да ипак будемо еклектични и да методологију ускладимо са темом. Одлучили смо се за аналитичко — синтетички начин излагања. Повезивали смо тему са економијом, географијом, психологијом, политикологијом.

ЕКОНОМСКЕ ПРИЛИКЕ У КРАЉЕВИНИ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА/ЈУГОСЛАВИЈИ И У ПАНЧЕВУ ОД 1918. ДО 1935. ГОДИНЕ

Проглашењем Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца 1. децембра 1918. године српски народ се по први пут у својој историји нашао уједињен на простору једне државе. Проглашењем на територији новонастале државе било је у примени пет различитих пореских система: српски, аустријски, мађарски, црногорски и турски. Ово се показало као велики проблем пореске политике, зато што је компликовало систем трансакција у тек новонасталој држави. Проблем је делимично решен Видовданским уставом из 1921. године.¹ Наредне године Милан Стојадиновић постаје министар финансија Краљевине СХС и доноси Закон о обласној и среској самоуправи.² Закон је донет под политичким притиском, и није успео да у потпуности отклони проблеме компликоване пореске администрације. Министарство је убрзо

¹ „Устав је израђен“, *Политика*, 28. 6. 1921, 1.

² „Закон о обласној и среској самоуправи“, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, бр. 190, Београд, 1922.

схватило свој пропуст и исте године доноси Закон о самосталним порезима и таксама. Закон је имао за циљ да због тромости обласних власти смањи њихову економску аутономију, ипак обласне власти наставиле су да прописују таксе висине и до 50%, за више стопе од претходно поменуте морали би се обратити министру финансија. Од 1924. до 1930. године у државној каси бележио се константан суфицит, што је довело до раста штедње новца у иностраним банкама.³ Године 1925. Краљевина је била друга најзадуженија држава у Европи после Грчке са дугом од тадашњих 25 милијарди динара.⁴ Велика економска криза, која је почела 1929. године није заобишла ни Краљевину Југославију, дошла је две године касније и тешко је погодила.⁵ Криза је погодила Краљевину више него друге државе, пре свега због технолошке заосталости.⁶ После атентата на краља Александра доћи ће до расписивања парламентарних избора (1935) на којима ће Милан Стојадиновић, до тада јавности познат као економски експерт, постати председник Министарског савета, вршиће ту функцију од 1935. до 1939. године.⁷

Панчево је у периоду од 1918. до 1929. године имало континуирану структуру прихода.⁸ Године 1929. град ће постати део Дунавске бановине. Претходне године Панчево је остварило вишак у градској каси, иако је тај вишак био занемарљив, он је доказ да су порези били виши него што је то било потребно или да је потрошња била нижа него што је требала бити.⁹ Најзначајнији приходи били су: земљишна рента, порез на промет, новац од централне власти и приходи тамашког и калдрмашког фонда. То што порез на промет доминира, говори нам о томе да је лична потрошња била у фокусу, уместо инвестиција и штедње. Ипак, издавање земљишта је можда и најзначајнији приход граду, зато што се други приходи добрим делом „враћају“ у Београд. Град је издавао ланац земљишта по цени између 400 и 500 динара годишње.¹⁰ Најзначајнији расходи били су: трошкови администрације (плате), социјални фонд (накнаде сиромашнима, додаци пензионерима), враћање дугова, као и инвестициони фонд. Иако званично није на расходној страни, знатан трошак био је и опрост дугова од стране Града одређеним људима. Буџет није транспарентан у вези овога, што указује на могућност политичке повезаности и доказ је делимичне неефикасности. Један од трошкова било је субвенционисање јавних предузећа, што није одлика тржишне привреде.

Велика економска криза у Панчеву, почела је такође 1931. године као и у другим деловима Краљевине. У Панчеву је почела падом највеће локалне банке, Пучке банке. Пад Пучке банке није почео одједном, сматрамо да је главни разлог пада ове банке била ненаплативост кредита коју је имала. Уредба о заштити новчаних завода и њихових веровника која је донета 1934. године, ослободила је Пучку банку пореских обавеза за 1935. годину.¹¹ Пучка банка је упркос повлашћеном положају који је имала, била најмоћнија банка у Панчеву до 1931. године. Током 1934. године сазнајемо да је банка имала каматну стопу од 6%.¹² Ова каматна стопа била је вероватно испод потребне. Банка је највећу кризу доживела 1932. године, када је дошло до пада активе за 17,89% у односу на претходну годину. Тада је банка и имала најмање готовине у каси. Године 1934. за 32,57% је била нижа вредност меница у односу на 1929. годину. Банка се није опоравила никада од овог пада. За време Велике економске кризе је владало

³ Dimitrije Boarov, „Svetskoj politici uprkos“, 22. 1. 2009, доступно на: <https://www.vreme.com/vreme/svetskoj-politici-uprkos> (4. 12. 2022).

⁴ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije: Prva knjiga: 1918 — 1988*, Nolit, Beograd, 1988, 62.

⁵ Jovan Marjanović, *Narodno-oslobodilački rat i socijalistička revolucija 1941 — 1945*, Radnička štampa, Beograd, 1975, 10.

⁶ Никола Вучо, *Аграрна криза у Југославију 1930 — 1934*, Просвета, Београд, 1968, 62.

⁷ „Мандат за састав владе добио је Г. Др. Милан Стојадиновић“, *Политика*, 24. 6. 1935, 1; „Оставка владе Г Др Стојадиновић“, *Политика*, 5. 2. 1939, 1.

⁸ Историјски архив у Панчеву (даље: ИАП), Фонд Градско поглаварство — Панчево (даље: 90), књига Скупштински записници Проширеног сената самоуправног града Панчева од године 1923. инвентарни. бр. 442 (даље: 442), нерегистрована грађа.

⁹ ИАП, 90, књ. Скупштински записници Проширеног сената самоуправног града Панчева од године 1928. инв. бр. 447 (даље: 447), нерегистрована грађа.

¹⁰ Никола Милутиновић, *Наше вароши Панчево*, ИАП, Књижара „Прота Васа“, Панчево, 2004, 65.

¹¹ „Панчевачка Пучка банка“, *Narodno blagostanje*, 9. 5. 1936, 79.

¹² Архив Југославије (даље: АЈ), Фонд Министарство трговине и индустрије (даље: 65), фасцикла 1360 (даље: 1360), јединица описа 2344 (даље: 2344), Извештај о пословању Пучке банке за 1934. годину.

расположење за инвестирање, што је очекивано зато што ће тада доћи до пада цена вредносних папира. Банка је за 40,83% 1930. године повећала фонд вредносних папира, ипак у наредних пар година доћи ће до значајног пада али ће фонд и даље остати висок. Када анализирамо добит закључујемо да је она 1931. године била за око 920.000 динара мања него претходне године. Током 1929. године банка је дуговала 10,64% масе у односу на оно што су њој дуговали. Наредне године када је криза почела, банка је дуговала 0,88% новца у односу на оно што су њој дуговали. Могуће је да је банка повећала нагло кредитну масу, што је мало вероватно, могуће је то пак због мале активе или је банци отписан велики део дугова.¹³ Сматрамо да је друга опција вероватнија. Највеће банке у Панчеву после Пучке банке биле су Комерцијална банка, Српска банка и Кредитна банка.

ОДНОСИ ВЛАДЕ И ЛОКАЛНЕ ВЛАСТИ

Васа Исаиловић, градоначелник Панчева, редовно је комуницирао са Миланом Стојадиновићем, председником владе.¹⁴ Пажљиво смо прегледали преписку између њих двојице, која је похрањена у Архиву Југославије.¹⁵ У анализи писама помогли су нам друштвена теорија, геоисторија и психологија.¹⁶

У писмима из 1935, 1936. и делом 1937. године доминирају економске теме, а писма из другог дела 1937. године баве се политиком ЈРЗ. Исаиловић ће затражити од Стојадиновића да се састану, због прецизирања економских планова.¹⁷ Четири састанка између Исаиловића и Стојадиновића резултовала су договором о непредвиђеној додели 5 милиона динара од стране владе Панчеву. Градоначелник се захвалио Стојадиновићу на помоћи, добијеној кредитом од 19 милиона динара за јавну инфраструктуру.¹⁸ Највећи део капитала служио је за изградњу пута Београд — Панчево.¹⁹ Ову инвестицију је Исаиловић издејствовао тако што је Стојадиновићу писао да ако новац не буде њему дат за тако значајну инвестицију, онда ће исти отићи у Далмацију која је развијенија.²⁰ Одмах је предложено да се обезбеди аутобуска линија на релацији Београд — Панчево.²¹ Због изградње пута продата је градска скела, зато што се сматрало да неће имати функцију после изградње пута.²² Такође, дошло је и до сече градских шума.²³ Изграђен од ситне цигле, овај пут је пуштен у промет у јесен 1937. године, да би званично био отворен у мају 1938. године.²⁴ Изгледа да је дошло до грешке у процени вредности пута и са стране локалне и врховне власти, јер се пројекат одужио.²⁵ Пут је на крају коштао 16 милиона

¹³ АЈ, 65-1360-2344 Имовински биланс Пучке банке за последњих 10 година.

¹⁴ Васа Ј. Исаиловић (1878—1956) био је градоначелник Панчева од 1926. до 1940. године. Од 1936. члан је ЈРЗ-а.

¹⁵ АЈ, Збирка Милана Стојадиновића (даље: 37), фасц. 62 (даље: 62), јединица описа 126 (даље: 126), Писмо Васе Исаиловића Милану Стојадиновићу из 1935. године.

¹⁶ Piter Berk, *Istorija i društvena teorija*, Equilibrium, Beograd, 2002, 26;

Kurt Koffka, *Principles of Gestalt psychology*, Harcourt, Brace and company inc, New York, 1935, 106. доступно на: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.7888/page/n5/mode/2up> (27. 12. 2023); Melvin M. Knight, „The Geohistory of Fernand Braudel“, Cambridge University Press, 1950. доступно на: <https://www.jstor.org/stable/2113520> (27.12.2023); <https://study.com/academy/lesson/how-geographical-features-impact-economic-activity.html> (27. 12. 2023)

¹⁷ АЈ, 37-62-126 Писмо Исаиловића Стојадиновићу у вези заказивања посете из 1935. године.

¹⁸ АЈ, 37-62-143 Писмо Исаиловића Стојадиновићу поводом добијања кредита.

¹⁹ За потребе овог пута потрошено је 12 милиона динара, тј. 79,17% укупних средстава. АЈ, 37-62-143 Министарство саобраћаја решење о изградњи државног пута Београд-Панчево док. бр. 243.

²⁰ АЈ, 37-62-143 Писмо Васе Исаиловића Стојадиновићу поводом кредита. Клиометријском анализом дошли смо до закључка да је Далмацији Министарство саобраћаја доделило 3, 33 пута више средстава него Панчеву у тренутку захтевања кредита.

²¹ ИАП, 90, књ. Скупштински записници Проширеног сената самоуправног града Панчева од године 1935. инв. бр. 457 (даље: 457), Дневни ред на седници 15. 4. 1935.

²² ИАП, 90, књ. Скупштински записници са седница Градског већа за 1938. годину инв. бр. 460 (даље: 460), Одлука Градског поглаварства о укидању превоза градском скелом п. бр. 2369/1938 с. к. бр. 59. ; „Животиња која не резежује сирену и стари банањани као вечити путници“, *Правда*, 17. 7. 1938, 8.

²³ ИАП, 90, књига Скупштински записници са седница Градског већа за 1937. годину инв. бр. 457 (даље: 457), Одлука Градског поглаварства о установљењу привредног плана градске шуме п. бр. 1984/1937.

²⁴ „Панчево постаје заиста предграђе Београда“, *Политика*, 2. 11. 1937, 15.

²⁵ „После три године рада, пут између Београда и Панчева званично је пуштен у саобраћај“, *Политика*, 21. 5. 1938, 8.

динара. Највећи део остатка отишао је на претходну изградњу моста преко Тамиша.²⁶ Тај мост имао је циљ економско зближавање Југославије са Румунијом и био је највећи мост у средњој Европи.²⁷ Мањи део отишао је на изградњу државног пута кроз улицу Саве Текелије и изградњу надвожњака.²⁸ Ефекат ових инфраструктурних пројеката на економију Панчева је углавном био позитиван.²⁹ Такође, довели су до великог приближавања Панчева Београду, као и обрнуто. Аргумент за ову тезу јесу сами коментари после изградње пута, када је у *Политици* освануо наслов „Панчево постаје заиста предграђе Београду“.³⁰ Приближавање је убрзало раст цена и оштетило путаре што ће довести до „трошаринског рата Београда и Панчева“.³¹ Тај „рат“ је представљао негодовање београдског становништва, зато што им је приликом одласка у Панчево наплаћивана трошарина, услед опадања промета панчевачким трговцима. Пад промета био је узрокован пре свега због раста цена робе као и то да Панчевци све чешће иду у Београд у коме су неке ствари попут гардеробе јефтиније. Трговци су се после договорили са путарима да уведу строгу наплату путарине која није била јасно дефинисана. Међу Београђанима се створио бунт тој одлуци, па су понеки шверцовали робу зато што нису хтели да плаћају „панчевачку прашину“. Дошло је и до изградње треће железничке станице у Панчеву, Поводом тога у штампи је речено да „Из дана у дан Панчево постаје све више део престонице“.³² Подељена су мишљења око приближавања Панчева Београду железницом, једни су тврдили како се тиме „град умртвио“, док су други у томе видели шансу за већу трговину.³³ Једна од последица приближавања Панчева Београду било је и слабљење занатства.³⁴ Потребно је истаћи да није дошло до инфраструктурног развоја само у Панчеву, него је то одлика економске политике у готово целој држави.³⁵ Ови инфраструктурни пројекти су према историчару Петрановићу, имали за циљ већу индустријализацију да би се смањио удео пољопривреде.³⁶ Још један од циљева било је стварање повољније социјалне слике, као и стварање веће запослености. Ово се посебно односило на Панчево, пошто је у граду после 1934. године као последица Велике економске кризе опадао удео индустрије, а растао удео пољопривреде. У 1938. години, више од 25% становништва ангажовано је у пољопривреди, што их чини највећом групом.³⁷ За већину инфраструктурних пројеката у Панчеву, можемо рећи да су били потребни, посебно они који спајају Београд са Панчевом. Треба истаћи да основне економске одлике скоро целе Европе у периоду 1935 — 1939 јесу нестабилност проузрокована интервенционистичким растом индустрије у односу на друге гране и раст капацитета као последица инфраструктурног развоја.³⁸

Осим „зближавања“ Панчева са властима кроз инфраструктуру, зближавање се дешава и кроз партијске структуре, као и психолошки фактор. Партијско јединство које су вршили био је део програма ЈРЗ, што су и они сами истицали.³⁹ Један од примера јесте да су унутар ЈРЗ инсистирали на „сложности омладине“ унутар странке, самим тим дошло је до зближавања омладине из панчевачких и београдских редова.⁴⁰ Постепено ће долазити до централизације Панчева у највећој странци 1936. године, тада ће и

²⁶ „Завршен је мост на Тамишу код Панчева“, *Политика*, 3. 3. 1937, 10.

²⁷ Смиљана Ђуровић, „Велика економска криза и државна интервенција у међуратној Југославији“, *Економска криза: порекло и исходи*, САНУ, Београд, 2018, 21. доступно на: <https://dais.sanu.ac.rs/bitstream/id/42971/E1-33.pdf> (7.1.2024).

²⁸ АЈ, 37-62-143 док. бр. 187.

²⁹ Функција и економски утицај пута изнет је у једном елаборату: АЈ, 37-62-143 Елаборат Министарства саобраћаја о путу Београд — Панчево бр. 262/1936 11. 4. 1936.

³⁰ „Панчево постаје заиста предграђе Београда“, *Политика*, 2. 11. 1937, 15.

³¹ „Трошарински рат Београда и Панчева“, *Политика*, 23. 6. 1938, 10.

³² „Панчево добија трећу железничку станицу“, *Политика*, 31. 1. 1939, 21.

³³ „Свечана предаја Њ. В Краља Петра III јавном саобраћају“, *Београдске општинске новине*, 10. 12. 1935, 696; „Успостављање железничке везе са Београдом оживела је железничка станица Панчево — предграђе, али се град умртвио“, *Време*, 31. 10. 1936, 4.

³⁴ „Ko dobija i ko gubi“, *Narodno blagostanje*, 15. 2. 1936.

³⁵ Smiljana Đurović, *Državna intervencija u industriji Jugoslavije 1918—1941*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1986, 6.

³⁶ B. Petranović, *nav. delo*, 312.

³⁷ АЈ, 37-8-42 Резултати избора за Земун и Панчево 12.11.1938.

³⁸ Чедомир Попов, *Од Версаја до Данцига*, Новинско — издавачка установа Службени лист СРЈ, Београд, 1995, 41.

³⁹ АЈ, 37-8-42 док. бр. 335.

⁴⁰ „Омладина у Југосл. радикалној заједници“, *Панчевачка недеља*, 10. 5. 1936, 1.

градоначелник Исаиловић бити изабран за једног од делегата странке.⁴¹ Поводом јубилеја уредништва Исаиловића у листу *Панчевачка недеља* наглашава се да управо за време његове власти Панчево постаје истински део Београда. Посебно треба поменути и похвалу Стојадиновића за кога се тврди да је убрзао поменути процес због подршке изградње моста.⁴² Од 1936. године истиче се „савез Београда и Панчева“ и да поводом десет година власти на локалу требају доћи и градоначелници других градова и да требају следити његов пример.⁴³ Од друге половине 1937. године односи Панчева и власти добиће додатне побољшање трговачке компоненте.⁴⁴ Ова компонента развијена је између Панчева и Београда, а од изградње државног пута као и моста преко Тамиша биће развијенија са Банатом и Бачком.⁴⁵

ПРИВРЕДА У ПАНЧЕВУ ЗА ВРЕМЕ МИЛАНА СТОЈАДИНОВИЋА

Привреда је кључна за разумевање економске политике, зато што је управо она одсликава. У овом поглављу бавићемо се привредом у Панчеву за наведени период, самим тим потребно је бити упознат са основним одликама привредне политике државе у том тренутку. За време владе Стојадиновића број радно запослених у пољопривреди у просеку годишње је опадао за око 0,72%, док је удео пољопривреде опадао у просеку за 0,11% годишње. Раст удела индустрије у народном дохотку био је око 3,5% у просеку годишње.⁴⁶

Пољопривреда доминира панчевачком привредом, као и на нивоу целе државе. То је одлика традиционалног друштва, као и друштва са ниским степеном обраде.⁴⁷ Ипак, 1938. године у граду је за око 40% мање запослених у пољопривреди него што је било на нивоу државе, то је последица разноврсније привреде.⁴⁸ Панчево је град са плодним земљиштем, самим тим и вишим приносима. Наше тврдње поткрепљује статистика која говори да је 100% њива на којима се гаје житарице пољњето.⁴⁹ Ипак, традиција гајења искључиво житарица успоравала је раст продуктивност пољопривреде.⁵⁰ У Панчеву су пољопривредни приноси за око четвртину изнад просека Краљевине, док за исто толико пољопривреда учествује мање у дохотку града у односу на просек државе.⁵¹ Поседи су традиционално ситни. Ипак, у Панчеву су били већи поседи него у другим градовима. Оно што је највише недостајало панчевачкој пољопривреди као и другим местима јесте прелазак са екстензивне на интензивну пољопривреду.

Стојадиновић је 1936. године извршио *мораторијум* на земљорадничке дугове од 7 милијарди динара. Једна петина дугова је описана, остатак је репрограмiran у трајању од 11 година.⁵² Ово је

⁴¹ „Организација месног одбора Ј. Р. 3 за Београд, Земун и Панчево“, *Панчевачка недеља*, 17. 5. 1936, 9.

⁴² Миливоје В. Исаиловић, „Десет година на положају претседника панчевачке општине“, *Панчевачка недеља*, 17. 5. 1936, 12.

⁴³ „Значајан јубилеј Г. Васе Исаиловића, претседника града Панчева“, *Панчевачка недеља*, 7. 6. 1936, 1.

⁴⁴ АЈ, 65-1358-2343; ИАП, 90-460, п. бр. 19500/1938 с. к. бр. 50.

⁴⁵ Сима П. Стамболић, „Израда државног пута Београд—Панчево и моста преко Тамиша“, *Панчевачка недеља*, 27. 3. 1936, 2; „Нови пут преко Панчевачког Рита, већ предат саобраћају, мора се сматрати у односу према железници као конкурентан“, *Време*, 11. 12. 1937, 6.

⁴⁶ Горан Николић, „Економска политика за време владе Милана Стојадиновића 1935—1939. године“, *Милан Стојадиновић: политика у време глобалних ломова* (приредио Миша Ђурковић), ЈП Службени гласник, Центар за конзервативне студије, Београд, 2012, 126.

⁴⁷ Педа Marković, *Beograd i Evropa 1918—1941: Evropski uticaji na progres modernizacije Beograda*, Savremena administracija d. d, Beograd, 1992, 25.

⁴⁸ *Историја и статистика о три Југославије*, Републички завод за статистику, Београд, 2020, 10. доступно на : <https://publikacije.stat.gov.rs/g2020/pdf/G20206002.pdf> (6. 1. 2024) ; *Југославија 1918—1988*, Савезни завод за статистику, Београд, 1989, 95; АЈ, 37-8-42 Резултати избора за Земун и Панчево 11. 12. 1938. Аутор напомиње да је до података за Панчево дошао из пописа гласача на изборима, то је било могуће пошто су гласачи наводили своја занимања. У обзир је узета стопа излазности, запослености као и то да особе женског пола нису имале право гласа.

⁴⁹ *Statistički godišnjak 1938—1939*, knj. 9, Državna štamparija, Beograd, 1939, 166.

⁵⁰ „Грешке у пољопривреди“, *Панчевачка недеља*, 16. 8. 1936, 15 ; „Проблем нове жетве“, *Панчевачка недеља*, 16. 8. 1936, 14; „Подизање индустрије и комунална политика наших градова“, *Панчевачка недеља*, 16. 8. 1936, 9.

⁵¹ *Statistički godišnjak 1938—1939*, knjiga 9, Državna štamparija, Beograd, 1939, 164; В. Petranović, *nav.delo*, 71.

⁵² „Uredba o likvidaciji zemljoradničkih dugova“, *Socijalni arhiv, Središnja uprava za posredovanje rada*, Beograd, 1936, 121; Milan Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, Otokar Keršovani, Rijeka, 1970, 496; „На синоћној седници Министарског савета

довело до растерећења пољопривредника, али је довело и до финансијских компликација, посебно у Дунавској бановини. Економиста Миодраг Зеџ тврди да је у традицији српског народа, заштита дужника уместо поверилаца.⁵³ Ово се на примеру Стојадиновића обистинило. На панчевачке пољопривреднике се мораторијум слично рефлектовао као и на друге. *Пчеларска задруга* била је једна од значајнијих пољопривредних предузећа у Панчеву. Она је 1938. добила од града 2.000 динара поводом организације јубилеја постојања.⁵⁴ Ово предузеће имало је лошије пословање него претходних година, али је то било последица интерних проблема. Због тога је тражила и успела да буде ослобођена плаћања градске трошарине.⁵⁵ На пословање пољопривредних предузећа, укључујући и Задругу одразила се Уредба о минималним надницама.⁵⁶

Најзначајнија *индустријска постројења* која су се тицала Панчева изграђена за време Стојадиновићевог мандата јесу рафинерија у Панчеву и фабрика авиона Утва.⁵⁷ Утва је основана као једриличарска задруга 1937. године, док ће 1938. почети да производи авионе.⁵⁸ У Панчеву је иницијатива приватног предузетништва у индустрији слаба, што је одлика традиционалних друштава. Слаба улагања приватног сектора у индустрију, последица су пре свега пореске политике као монетарне и институционалне политике. Нека предузећа која су током међуратног периода имала добит, доживљавају нестабилност за време Стојадиновића. Пример за претходну тезу јесте фабрика намештаја Антоновић, која је осетила велики губитак пословања током 1936. године. Ипак, 1937. предузеће почиње са опоравком.⁵⁹ Успешни привредни примери били су „Панчевачки парни млин“, „Панчевачка текстилна индустрија инж. Максимовић и друг“, као и Вајфертова пивара.⁶⁰ Вајфертова пивара, по речима њеног директора Хермана Грамберга наставља са добрим пословањем и повећава свој извоз, о овоме сведоче и извештаји.⁶¹ Пивара свој успех изузев квалитету дугује сарадњи са Пучком банком.⁶² Од 1935. године градска власт је започела праксу давања земљишта индустријским постројењима и већим делом ослобађа предузећа од градских дажбина.⁶³ Нека предузећа попут Вајфертове пиваре ће на молбу добити додатне пореске олакшице, због улагања у индустрију.⁶⁴ Ову „иновацију“ предложио је министар социјалне политике Никола Прека, који је тврдио како јачањем индустрије долази до смањења

примљена је Уредба о ликвидацији земљорадничких уговора“, 25. 9. 1936, 4; „Синоћ је влада донела коначну одлуку о ликвидацији сељачких дугова“, *Време*, 25. 9. 1936, 1; „Раздужење земљорадника“, *Панчевачка недеља*, 4. 10. 1936, 1; Todor Stojkov, *Vlada Milana Stojadinovića 1935—1937*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1969, 237; Dragana Gnjatović „Privilegovana agrarna banka u ulozi likvidacione banke“, *Časopis Bankarstvo*, Beograd, 2011, 14 доступно на: https://www.casopisbankarstvo.rs/Portals/0/Casopis/2011/9_10/UBS-Bankarstvo-09-10-2011-Gnjatovic.pdf (9. 1. 2024) ; Dragana Gnjatović, „O moratorijumu zemljoradničkih dugova- hronologija jednog dugotrajnog provizorijuma“, *Časopis Bankarstvo*, Beograd, 2011, 28 доступно на: https://www.casopisbankarstvo.rs/Portals/0/Casopis/2011/7_8/UBS-Bankarstvo-07-08-2011-Gnjatovic.pdf (9. 1. 2024); Борис Кршев, „Проблем земљорадничких дугова у Краљевини Југославији“, *Годишњак за друштвену историју*, свеска 3, Београд, 1996, 187. доступно на: <http://udi.rs/wp-content/uploads/2020/12/02.-Krsev.pdf> (9. 1. 2024) ;

⁵³ <https://www.youtube.com/watch?si=oSnS3XBJFE00Hc3i&v=N9J9YF5alo8&feature=youtu.be> (13. 1. 2024)

⁵⁴ ИАП, Ф. Пчеларске задруге (даље: 78), к. 13 (даље: 13), Молба градском поглаварству поводом прославе двадесетпето годишњице рада 2. 8. 1938; ИАП, 90-460 Молба Пчеларске задруге у Панчеву за помоћ прављења прославе 25 — годишњице оснивања 2. 8. 1938.

⁵⁵ ИАП, 90-460 Молба Пчеларске задруге у Панчеву за ослобођење од плаћања градске трошарине.

⁵⁶ „Радници и земљорадници пре свега“, *Панчевачка недеља*, 13. 3. 1937, 1.

⁵⁷ В. Petranović, *nav.delo*, 319. Напомињемо да ми нисмо пронашли рафинерију у изворима.

⁵⁸ ИАП, 90-457 Молба Једриличарске задруге Утва за подизање радионице за израду ваздушних јединица 29. 12. 1937.

⁵⁹ АЈ, 65-1362-2346 Извештај управног одбора Антоновић А. Д Панчево 8. 2 .1936.

⁶⁰ ИАП, 90-457 Молба фирме „Панчевачка текстилна индустрија инж. Максимовић и друг“ с. к. бр. 129 т. о бр. 1992/1938.

⁶¹ ИАП, Ф. И. М Вајферт пивара и фабрика слада д.д Панчево (даље: 27), књ. Благајна 3 од 25. 2. 1938 до 13. 7. 1939. инв. бр. 44 (даље: 44), Годишњи биланс успеха за 1938. годину.

⁶² АЈ, 65-1361-2345 Записник о конотирајућој главној скупштини И. М. Вајферт пиваре и фабрике слада д.д у Панчеву.

⁶³ „Нови дух у Панчеву: индустрија се мора развити „оловитог блата“ мора нестати“, *Правда*, 1. 5. 1938, 25.

⁶⁴ АЈ, Ф. Министарства финансија (даље: 70), фасц. 5 (даље: 5), јединица описа 17 (даље: 17), Решење Министарства финансија одељења пореза о дозволи за таксене олакшице И. М Вајферт пивари у Панчеву док. бр. 39077/36/3 18.6.1936; „Uredba o taksenim olakšicama industrijskim preduzećima“, *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, 560, 14. 10. 1935, 930.

социјалних проблема.⁶⁵ Министар финансија Летица је ту идеју реализовао.⁶⁶ Пивара је новац који би потрошила на порезе уложила у опрему што је резултовало растом продаје за 60.000 ха.⁶⁷ Рекорд је постигнут 1938. године када је производња порасла за 54,6%.⁶⁸ „Прва механичка фабрика стакла за прозоре а. д. основана 1930. такође је бележила раст квалитативне и квантитативне производње у периоду од 1935. до 1939. године.⁶⁹ „Банатско електрично д. д.“ у Панчеву је за време Стојадиновића имало благи раст прихода, ово предузеће основано 1926. г. било је једно модерно предузеће које је куповало инсталацијску опрему из Немачке и снабдевало струјом привреду.⁷⁰ У Панчеву је постојао висок раст инсталиране електричне снаге, ипак он је још 1933. године започет. Панчеву су предвиђали јаку индустријску будућност, због развоја који је доживео у истраживаном периоду.⁷¹

Занатством се у Панчеву бавило око 7% становништва, већина обућарством.⁷² Трговина је порасла је због приближавања Београду за разлику од занатства. Низ предузећа било је погођено применом измене и допуне Закона о радњама, који је предвиђао гашење радњи ако их има више него што је неком месту сразмерно величини потребно, Панчеву се то десило са угоститељством.⁷³

У Панчеву постоје две јаке банке у периоду који истражујемо, то су: *Пучка банка* и *Панчевачка кредитна банка*. Пучка банка је била банка са најдужим „стажом“, уједно и највећим уложима. Камате на кредите пласирала је по стопи између 3,5% и 5%.⁷⁴ Банка је истицала како она помаже локалну привреду.⁷⁵ Могло би се рећи да је банка са каматама према привредницима заправо водила социјалну политику. Разлог за то јесте што је просечна инфлација у посматраном периоду била 5,5%, а референтна каматна стопа 2,5%.⁷⁶ Пошто је банка позајмљивала новац са каматом нижом од инфлације, закључак је да није водила одрживу политику. Друге банке су то такође радиле, пошто се у држави водила експанзивна монетарна политика. Банка је новац који је позајмљивала од државе могла сервисирати пошто су њене камате биле више од референтне каматне стопе. Све од претходно наведеног мотивисало је банку да крајем јуна 1936. изда саопштење у коме се обратила улагачима и истакла како је у највећој кризи још од 1931, истицала је да нема разлога за забринутост, ипак саопштили су како светски тренд њима не иде на руку, констатују да је влада ипак највећи кривац зато што штампа више новца него што сме.⁷⁷ На Пучку Банку знатно се одразило решење сељачких кредита, јер јој је повећало ликвидност, иако то банка није очекивала.⁷⁸ Банка ће 1938. године услед вишег раста цена и веће кредитне ангажованости становништва изаћи из кризе.⁷⁹ Панчевачка кредитна банка била је највећа банка у

⁶⁵ „Opis situacije u industriji“, *Socijalni arhiv*, Središnja uprava za posredovanje rada, Beograd, 1935, 21.; „Stanje privrede u Jugoslaviji“, čl. 9, isto, 11.

⁶⁶ АЈ, 65-1361-2345 док. бр. 39077/36/3 18.6.1936. у Београду.

⁶⁷ АЈ, 65-1361-2345 Извештај управе И. М Вајферт пиваре и фабрике слада д.д у Панчеву о пословној години 1936/37 одређен за реферат на 1. редовној главној скупштини на дан 10. 4. 1938.

⁶⁸ АЈ, 65-1361-2345 Извештај управног одбора И. М Вајферт пиваре и фабрике слада д. д. поднесен на 2. редовној главној скупштини акционара одржаној 5. 3. 1939.

⁶⁹ АЈ, 65-1362-2346 23858/к; „Прва механичка фабрика стакла за прозоре а.д“, *Панчевачка недеља*, 1936, 4; „Развој индустрије прозорског стакла у Југославији“, *Панчевачка недеља*, 1936, 14; ИАП, Ф-Прва механичка фабрика стакла за прозоре а. д—Панчево (даље: 131), књига Благајна прихода за 1938—1939 годину инв. бр. 8.

⁷⁰ АЈ, 65-1362-2346 Молба оснивача Банатског електричног д.д Панчево за поделу дозвола за оснивање МТИ-у 16. 6. 1926. Панчево.

⁷¹ Васа Ј. Исаиловић, „Панчево ће бити у скорој будућности велики индустријски град“, *Правда*, 1. 5. 1938, 25; „Панчевци гледају напредак у развиту индустрије“, *Правда*, 30. 1. 1938, 17.

⁷² АЈ, 37-8-42 Резултати избора за Земун и Панчево 11. 12. 1938.

⁷³ „Ограничење броја угоститељских радњи“, *Панчевачка недеља*, 9. 8. 1936, 3.

⁷⁴ „Панчевачка Пучка Банка“, *Панчевачка недеља*, 3. 5. 1936, 4.

⁷⁵ *Исто*.

⁷⁶ Г. Николић, *нав.дело*, 129.

⁷⁷ „Панчевачка Пучка Банка“, *Панчевачка недеља*, 30. 6. 1936, 3.

⁷⁸ „Нова уредба о заштити земљорадника – и Панчевачка Пучка Банка“, *Панчевачка недеља*, 4. 10. 1936, 2.

⁷⁹ *Годишњи извештај о пословању Пучке Банке за 1938. годину*, Штампарија Напредак Панчево, Панчево, 1939, 1.

Панчеву од 1931. до 1936. године, када је покренута њена ликвидација.⁸⁰ За разлику од Пучке банке, ова банка није повратила своју ликвидност.⁸¹ Главни проблем био је ненаплативост нето дуга од 20%.⁸²

Положај радника у привреди није се битно мењао, изузев тога што је уредбом о минималној цени рада дошло до запошљавања на одређено време посебно у пољопривреди, што је и било очекивано јер имају сезонске раднике. На основу свега претходног изнетог у овом поглављу можемо Панчево сврстати по Валтен Ростовом моделу као град који је доживео полумодернизацију.⁸³

ЛОКАЛНЕ ФИНАНСИЈЕ У ПАНЧЕВУ ЗА ВРЕМЕ МИЛАНА СТОЈАДИНОВИЋА

У овом поглављу ћемо анализирати финансијску политику у Панчеву и упоредити је са оном која се водила на нивоу државе, због тога је потребно да знамо које су то биле одлике финансијске политике за време Стојадиновића. Одлике његове политике у јавним финансијама, биле су раст јавне потрошње (карактеристично за привреде са државном интервенцијом вишег нивоа, у том тренутку за скоро целу Европу), буџетски суфицит у свим годинама власти као и раст задуживања.⁸⁴ Оно што је било необично јесте да услед експанзивне фискалне политике постоји вишак у буџету.⁸⁵

Приходи чине 38,1% градског новца од 1935. до 1939. г. Њих чине порези, дотације бановинског и државног нивоа као и приходи од градске имовине. Извори сведоче да градски приходи доста зависе од пореза, код су остали типови прихода нижи и нестабилнији. Због тога је град имао интерес да му порески приходи буду што виши. Скрећемо пажњу на то да је услед државне интервенције, као и банкарске кризе 1936. која је задесила град локална власт имала још јачи мотив за повећање пореских прихода.

Највећи део прихода чине *градске трошарине*. „Трошарине“ 1936. г. чине у граду 51,4% прихода.⁸⁶ Град је имао релативно високу аутономију у њиховом регулисању. У Панчеву *de jure* постоји 27 пореза (трошарина), ипак када додамо томе парафискалне намете (таксе) добијамо 634 пореза, придодасмо ли томе и оне које се једнократно плаћају добијамо 817 такси.⁸⁷ Градски порези и таксе били су ниски, вероватно нижи него што је потребно.⁸⁸ Главни проблем је ипак у томе што не испуњавају административну једноставност наплате, то је зато што има доста такси. Постојало је 53 облика пијачарске таксе, 12 кантарина, 7 скеларина, 3 таксе за играње карата... Претпостављамо да је пијаца имала релативно високу економску улогу у граду, пошто се 6,% градских пореза ње тиче. Порези који се тичу грађанства нису прецизно дефинисани. Најважнији порез за привреднике који је град убирао била је *течевина*, тј. порез на приход предузећа.⁸⁹ У прву групу спадала су трговачка, индустријска, занатска, туристичка, угоститељска и логистичка предузећа. Порез ове групе био је 10% добити. Другу групу чинили су: адвокати, лекари, инжењери, архитекте, уметници, занатска предузећа са више од 4 калфе, ловци.. Код ове групе порез није фиксан у потпуности, фиксан део је између 6% и 8%, у зависности од примања примењивала би се пореска такса на одређени износ. Ово је био полу-прогресивни порез, што је вероватно имало за циљ смањење неједнакости. Трећа група била је најмања по количини обвезника, у њу су спадали они који самостално врше услуге другима и наплаћују их. Ако су имали приход до 10.000 динара платили би порез од 2%, ако би имали више платили би 2,5%.

⁸⁰ АЈ, 65-1359-2343 Уверење МТИ о ликвидацији Панчевачке кредитне банке 15780/к 25. 4. 1936; „Ванстечајна ликвидација Панчевачке кредитне банке“, *Панчевачка недеља*, 14. 6. 1936, 4.

⁸¹ АЈ, 65-1359-2353 Писмо Симе Басрака МТИ-у поводом ликвидационог одбора 19452/R 21. 5. 1938.

⁸² АЈ, 65-1359-2343 Извештај финансијског пословања Панчевачке кредитне банке за 1937. годину

⁸³ Р. Marković, *nav.delo*, 24.

⁸⁴ S. Đurović, *nav.delo*, 207; Г. Николић, *нав. дело*, 128.

⁸⁵ „Либерална пореска политика“, *Панчевачка недеља*, 6. 3. 1938, 1.

⁸⁶ ИАП, 90-457, Завршни рачун градског буџета за 1936.

⁸⁷ „Таксеник о наплати градских дажбина на подручју општине града Панчева“, *Панчевачка недеља*, 29. 8. 1937, 2–5; ИАП, 90-457, Таксеник из 1937. Напомињемо да је у број пореза урачунато и 81 бановинска такса, коју је град наплаћивао али приходи нису ишли у градску касу. Напомињемо и да сваки од 27 општинских пореза представља скупину више пореза.

⁸⁸ Тврдимо да су градски порези били нижи него што је потребно, зато што постоји дефицит у градском буџету.

⁸⁹ „Шта грађани треба да знају“, *Панчевачка недеља*, 16.7. 1937, 3.

Закључујемо да су порези за привреду били прецизније дефинисани од пореза за грађанство.⁹⁰ Приходи од пореза су имали пад за 0,4% 1937. године у односу на претходну.⁹¹ Иако делује као замерљив пад, у економији управо овакви детаљи могу одсликавати „здравствено стање“ привреде.⁹² Да ли је градска власт урадила нешто поводом тога? Да, делимично. Неки функционери су признали грешке пореске политике и истакли како је потребна пореска реформа у Панчеву, која ће бити прављена по узору на градове са успешном пореском политиком.⁹³ Шта је довело до постојања такве пореске политике у Панчеву? У једном од докумената наводи се да се висина пореза кретала „у духу упутстава Министарства финансија а и жељама појединих трговачких и индустријских организација нашег града (Панчево)“.⁹⁴

Расходи чине 61,9% градског новца од 1936. године, док су до тад чинили 51,1%.⁹⁵ Расходи су подељени у 25 „партија“.⁹⁶ Око 31,5% одлази на јавне радове, 21% на интервенције у привреди 2,1% на пензије, за пољопривреду и шумарство потрошено је 1,2% , 0,6% за субвенције. Шта ли нам ове бројке показују? Запажамо да је у Панчеву добар део новца одлазио на јавне радове, ипак морамо се запитати ко је извршавао те јавне радове, као и да ли је баш увек било потребе за јавним радовима. Претпоставка је да није било баш увек потребе за радовима, и да се можда улазило у неисплативе пројекте. Хипотезу заснивамо на логици државног интервенционизма, који тежи смањењу социјалних неједнакости као и укључивање што већег броја људи у пројекте. Односно стварање једног затвореног круга у привреди. Интервенционизам нема ефикасност као примарни економски циљ, самим тим град не би улазио само у пројекте који су економски оправдани, већ улази у остварење неког пројекта да би људима давао послове. О томе да ефикасност није била примарни циљ, сведочи и бројка од 21% за интервенције у привреди. Градска плинара је од 1931. године у лошем економском стању и град је и 1937. г. санирао њене губитке.⁹⁷ Пошто је плинара била стратешко предузеће, очекивано је било што је град покривао њене губитке, оно што је проблем јесте то што је предузеће дошло у ситуацију да има губитке. Трошкови пензија имајући у виду да је то облик текуће потрошње није био велик, као и субвенције. Трошкови за пољопривреду нису били сразмерни уделу пољопривреде у градској привреди, могуће је да је то био намерни чин да би се већи акценат ставио на привреду (самим тим индустрију). Међу расходима нема много социјалних трошкова, то је била последица тога што смо имали мање социјалних случајева.

Салдо је 1935. г. био - 4,5%, 1936. г. - 62,4%, 1937. - 62,7.⁹⁸ Пошто је буџет у континуитету био више година у дефициту, то значи да је структурне природе. Дефицит је нагло порастао услед банкарске кризе 1936. године, као и услед веће развојне и фискалне експанзије. Дефицит оваквих размера доводио је до већег раста цена у граду, као и до већег задуживања града, веће личне потрошње грађана, мање штедње становништва и привреде, већих инвестиција града, мање инвестиција приватних предузећа. Дефицит је када није развојни (у случају Панчева је то био мањим делом) последица тога да град „узима“ мање од становништва, него што му „даје“. Мањак се може „лечити“ на 4 начина: повећањем пореза и његове наплативости, смањењем расхода, комбинацијом претходног. Град је одлучио да помоћу

⁹⁰ Исто.

⁹¹ ИАП, 90-457, Завршни рачун општег за 3. 12. 1935. на седници 4. 6. 1936 у Панчеву б. б; ИАП, 90-457 Градски буџет 1936/1937 с. к бр. 2.

⁹² Сматра се да је једна од основних последица привредног раста раст прихода, ипак не можемо рећи како је пад прихода у случају Панчева неки доказ за некавалитетан привредни раст пошто град није изолована економска целина.

⁹³ ИАП, 90-457 с. к. бр. 3 п. бр. 4121/ 1937 Панчево.

⁹⁴ ИАП, 90-457 с. к. бр. 3 п. бр. 4121/1937 Панчево. Градска власт је делимично окривила већа локална предузећа и сврстала их у лоби групе, у једном од поглавља наводимо пример лобирања Вајфертове пиваре тако да постоји основана сумња да су предузећа лобирала за свој економски положај. Ипак, могуће је и да је градској власти био само неко потребан да га окриви.

⁹⁵ ИАП, 90-457, Завршни рачун за 1935. годину на 3. 12. 1935 у Панчеву 4. 6. 1936; ИАП, 90-457 Завршни рачун за 1936. годину; ИАП, 90-457 Завршни рачун за 1937. годину.

⁹⁶ ИАП, 90-457 Расходи за 1936. годину лист 1.

⁹⁷ ИАП, 90-457 Завршни рачун општине града Панчева за годину 1934.

⁹⁸ ИАП, 90-457 Завршни рачун општине града Панчева за год. 1934; ИАП, 90-457 Градски буџети 1935/1936 б. б; ИАП, 90-457 Градски буџети 1936/1937 с. к. бр. 2.

„градског приреза“ из наредне године покрије 85% дефицита, у пракси је покривао 82%.⁹⁹ Остатак се није покривао.

ЗАКЉУЧАК

У Панчевачкој привреди дошло је до напретка посебно у индустрији, али се заслуге не могу у потпуности приписати Стојадиновићевој власти, већ је потребно узети у обзир географски положај Панчева који је био повољан као и постојање привредне традиције. Пољопривредна производња готово да се ни није променила и одређене резултате које је постигла требала је захвалити „мајци природи“. Банкарство је „најклимавије“ од анализираних привредних грана и доживела је пад, јер се није прилагодило економским трендовима. Политика градских финансија била је део економије којим су се власти највише бавиле, а у поређењу са другим областима економије најмање успела. Приметно је да су најзначајнији приходи града били порези, којих је било доста као и да су за грађанство били „замршеније“ осмишљени. При крају мандата Стојадиновићеве владе, градски чиновници ипак постају свесни грешака и делимично их исправљају. Најзначајнији расходи били су они за јавне инвестиције, који нису увек били оправдани. Запажамо и да расходи одсликавају интервенционистички модел економске политике града, који је у складу са Стојадиновићевим моделом економске политике. Буџет града био је у континуираном дефициту, који је био последица структурних проблема и то је успоравало развој града. Подвлачимо да је у Панчеву главни узрок онаког стања у финансијама била политика ниских пореза и неоправданих трошкова, али и санирања предузећа као и преношења дефицита из године у годину. Панчево је за време Стојадиновића напредовало вероватно мало брже него други градови у Краљевини, зато што је имало вишу „стартну позицију“. Ипак, при процењивању успеха економске политике Стојадиновића морамо бити свесни временског контекста, који је „ишао на руку“ привредном расту. Закључујемо и да се у Панчеву јасно одсликава економска политика која се водила на нивоу целе државе. Као последица политике државног интервенционизма, јавила се и још већа тежња ка централизацији. Тако да је дошло до приближавања Панчева Београду и властима, са позитивним утицајем на економију, али и растом цена. Приближавање је углавном проистицало из географских, инфраструктурних и трговачких веза које су се развијале. За веће приближавање Панчева престоници одговоран је и тадашњи градоначелник Исаиловић. Последице таквог процеса интеграције нису биле само економске и политичке, већ и друштвене и што је најспецифичније биле су и психолошке.

Списак коришћених извора и литературе

Необјављени архивски извори

Историјски архив у Панчеву:

- Градско поглаварство (90)
- Збирка разгледница (833)
- И. М Вајферт пивара и фабрика слада д. д Панчево (27)
- Пчеларска задруга (78)
- Прва механичка фабрика стакла за прозоре а. д — Панчево (131)

Архив Југославије:

- Збирка Милана Стојадиновића (37)
- Министарство трговине и индустрије (65)
- Министарство финансија (70)

Објављени извори

Штампа:

Београдске општинске новине (1935)

Време (1936, 1937)

Narodno blagostanje (1937)

Панчевачка недеља (1936, 1937, 1938)

⁹⁹ ИАП, 90-457 Члан 4. записника са седнице 24. 6. 1937. у Панчеву; ИАП, 90-457 док. бр. 3.

Политика (1921, 1935, 1937, 1938, 1939)

Правда (1938)

Мемоари:

Milan Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, Otokar Keršovani, Rijeka, 1970

Статистички извори:

Statistički godišnjak 1938—1939, knjiga 9, Državna štamparija, Beograd, 1939.

Југославија 1918—1988, Савезни завод за статистику, Београд, 1989.

Правни извори:

Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (1922)

Službene novine Kraljevine Jugoslavije (1935)

Извештаји:

Годишњи извештај о пословању Пучке Банке за 1938. годину, Штампарија Напредак Панчево, Панчево, 1939.

Часописи:

Socijalni arhiv, Središnja uprava za posredovanje rada, Beograd (1935, 1936)

Литература

1. Piter Berk, *Istorija i društvena teorija*, Equilibrium, Beograd, 2002.
2. Никола Вучо, *Аграрна криза у Југославији 1930 — 1934*, Просвета, Београд.
3. Милан Стојадиновић: *политика у време глобалних ломова* (приредио Миша Ђурковић), ЈП Службени гласник, Центар за конзервативне студије, Београд, 2012.
4. Smiljana Đurović, *Državna intervencija u industriji Jugoslavije 1918 — 1941*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1986.
5. Jovan Marjanović, *Narodno-oslobodilački rat i socijalistička revolucija 1941 — 1945*, Radnička štampa, Beograd, 1975.
6. Педа Марковић, *Beograd i Evropa 1918 — 1941: Evropski uticaji na progres modernizacije Beograda*, Savremena administracija d. d, Beograd, 1992.
7. Никола Милутиновић, *Наше вароши Панчево*, Историјски архив у Панчеву, Књижара „Прота Васа“, Панчево, 2004.
8. Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije: Prva knjiga: 1918—1988*, Nolit, Beograd, 1988.
9. Чедомир Попов, *Од Версаја до Данцига*, Новинско — издавачка установа Службени лист СРЈ, Београд, 1995.
10. Todor Stojkov, *Vlada Milana Stojadinovića 1935 — 1937*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1969.

Дигитални извори

<https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.7888/page/n5/mode/2up>
https://www.casopisbankarstvo.rs/Portals/0/Casopis/2011/7_8/UBS-Bankarstvo-07-08-2011-Gnjatovic.pdf
https://www.casopisbankarstvo.rs/Portals/0/Casopis/2011/9_10/UBS-Bankarstvo-09-10-2011-Gnjatovic.pdf
<https://dais.sanu.ac.rs/bitstream/id/42971/E1-33.pdf>
<https://www.jstor.org/stable/2113520>
<https://www.kunalipa.com/katalog/tecaj/tecaj-1913-1945.php>
<https://www.nedeljnik.rs/kako-se-u-srbiji-zivelo-u-godini-u-kojoj-si-se-ti-rodio/>
<https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/pdf/G20206002.pdf>
<https://www.redcrossnyblog.org/2020/11/hands-only-cpr-manhattan-woman-saves.html>
<https://study.com/academy/lesson/how-geographical-features-impact-economic-activity.html>
<http://udi.rs/wp-content/uploads/2020/12/02.-Krsev.pdf>
<https://www.vreme.com/vreme/svetskoj-politici-uprkos>
<https://www.youtube.com/watch?si=oSnS3XBjFE00Hc3i&v=N9J9YF5alo8&feature=youtu.be>

СКРАЋЕНИЦЕ

Краљевина СХС (Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца)
п (предмет)
док (документ)
МТИ (Министарство трговине и индустрије)
б. б (без броја)

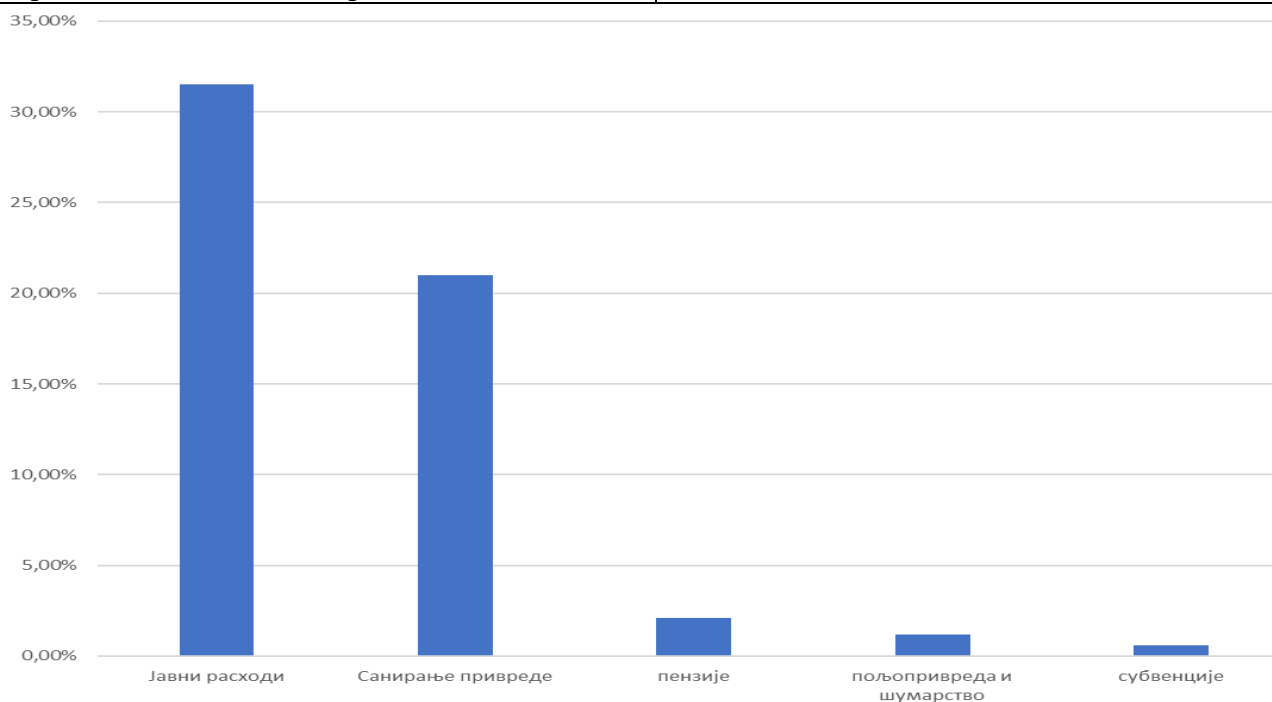
ЗАХВАЛНОСТ

Захваљујемо се уваженом ментору Николи Конеском на великој подршци у истраживању.
Захваљујемо се и свим запосленима у Архиву Југославије на срдчности, као и покојном прадеди Милану што је у нашој маленкости уткао љубав према историји.

ПРИЛОЗИ

Табела 1. *Списак најважнијих такси у Панчеву за време власти Милана Стојадиновића*

Посебне таксе	527
Бановинске таксе	81
Пијачарске таксе	53
Накнада за одржавање улица	18
Кантарина	12
Занатска такса	10
Скеларине, таксе на забаву, таксе на воду	7
Такса за јавне кланице, таксе за саобраћајна возила	6
Такса заиграње карата, такса за држање радње, такса за рибарска возила	3
Приходне таксе, таксе за странце	2

На графику се налази *структура расхода у Панчеву за 1937. годину*.

Ратари	27,55%
Незапослени	21,43%

Надничари	7, 14%
Обућари	6, 12%
Радници у производњи	6, 12%
Зидари	5, 12%
Млинари	2, 04%
Кројачи	2, 04%
Трговачки помоћници	2, 04%
Кочијаши	2, 04%
Кириџије	2, 04%

Табела 2. Приказ занимања са највише запослених у Панчеву 1938. године. Аутор је засновао податке из табеле на основу: АЈ, 37-8-42 Резултати избора за Земун и Панчево 11. 12. 1938. При статистичко — квантитативној анализи узето је у обзир да особе женског пола нису имале право гласа, као и стопа излазности на изборима 1938. године.

1935.	2. 027
1936.	2. 259
1937.	2. 265
1938.	2. 413
1939.	2. 511

Табела 3. БДП по глави становника у Краљевини Југославији за време власти Милана Стојадиновића у америчким доларима из 2011. године Извор: Goran Nikolić, „Kako se u Srbiji živelo u godini u kojoj si se ti rodio?“, 2. 12. 2020. доступно на <https://www.nedeljnik.rs/kako-se-u-srbiji-zivelo-u-godini-u-kojoj-si-se-ti-rodio/> (30. 3. 2024)

1935.	50, 30
1936.	48, 31
1937.	47, 57
1938.	54, 10
1939.	55, 00

Табела 4. Курсна листа америчког долара за године Стојадиновићеве владе Извор: <https://www.kunalipa.com/katalog/tecaj/tecaj-1913-1945.php> (31. 3. 2024)

Фотографија 1. Разгледница на којој се налази Пучка банка Извор: ИАП, Ф—833 Збирка разгледница, разгледница 262.

Година	Салдо	Раст салда
1935.	3, 89%	
1936.	4, 38%	0, 49%

1937.	4, 84%	0, 46%
1938.	7, 53%	2, 69%
1939.	0%	-2, 69%

Табела 5. Буџет Краљевине Југославије од 1935. до 1939. године Извор: Г. Николић, „Економска политика за време владе Милана Стојадиновића 1935—1939. године“, *Милан Стојадиновић: политика у време глобалних ломова* (приредио Миша Ђурковић), ЈП Службени гласник, Центар за конзервативне студије, Београд, 2012, 128.

1935.	- 4, 5%
1936.	- 62, 4%
1937.	- 62, 7%

Табела 6. Салдо буџета у Панчеву за 1935, 1936 и 1937. годину

Фотографија 2. Васа Ј. Исаиловић, градоначелник Панчева од 1926. до 1940. године Извор: <https://www.redcrossnyblog.org/2020/11/hands-only-cpr-manchattan-woman-saves.html> (1. 4. 2024)

Милан Стојадиновић, председник владе Краљевине Југославије од 1935 до 1939. године Извор: <https://www.srpskilegat.rs/na-danasnji-dan-rodjen-je-milan-stojadinovic/> (1. 4. 2024)